

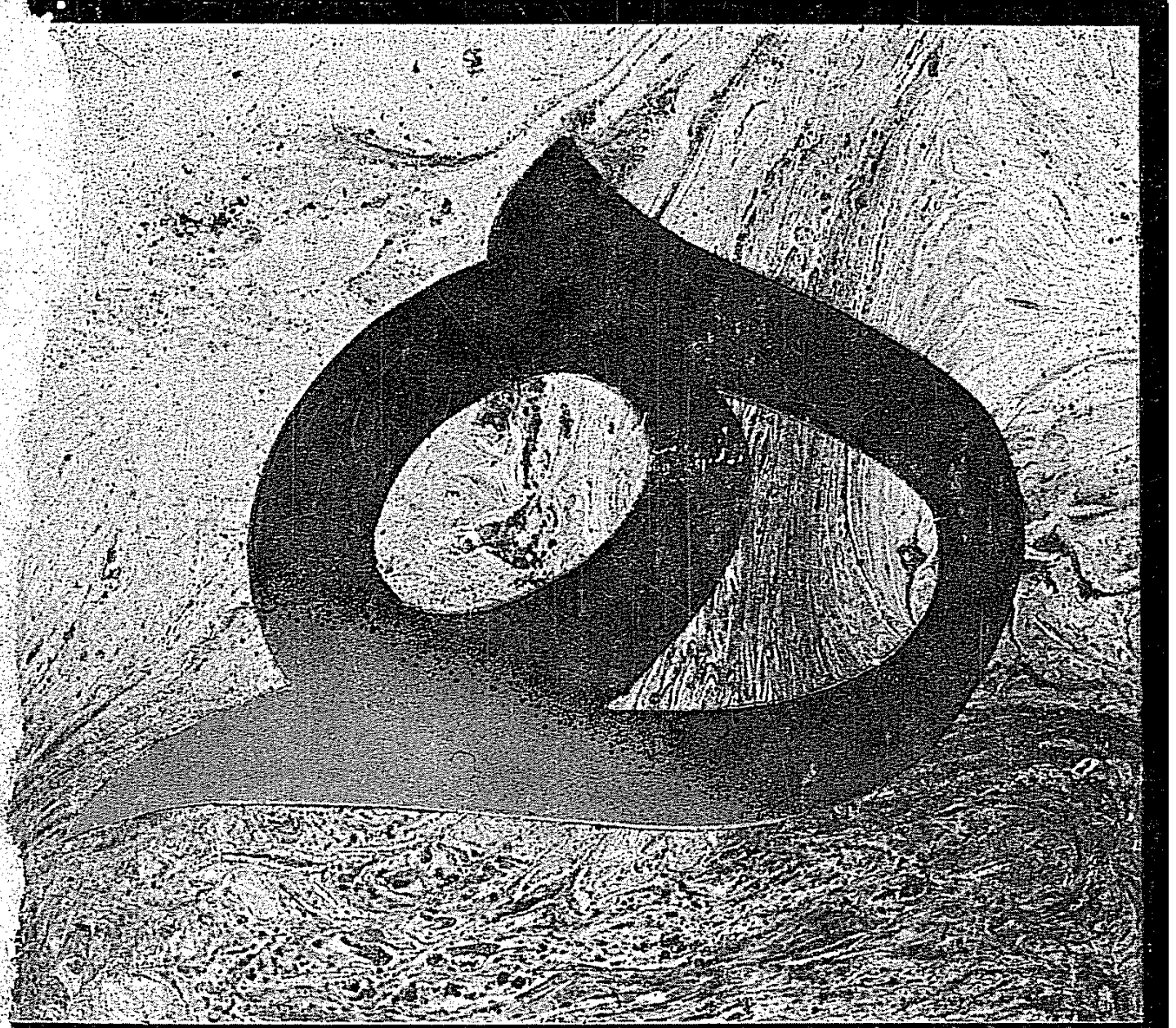

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

DİYANET DERGİSİ

(1981 YILLIĞI)

HİCRET ÖZEL SAYISI

Kur'an-ı Kerim'den İki İlâhi Esas

İman ve Salih Amel

Dr. Ali Arslan AYDIN

Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Her müslüman bilir ve inanır ki, İslâm Dini, Allah'ın razı olduğu yegâne Hak Din'dir. (1) O, bütün insanlık âlemine hidayet rehberi olarak gönderilen en son ve en mütekâmil dindir. İslâm Dini'nin ilâhî kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, ile, daha önce indirilen kutsal kitapların devri kapanmış, hükümleri kaldırılmış, Peygamberlerin hâtimi olarak gönderilen Hz. Muhammed (A.S.) ile de, Peygamberlik son bulmuştur. İslâmiyetin temeli, «Tevhid akîdesi», yani herşeyden önce «Allah'a iman ve O'nu Birleme inancı»dır. Müslüman olmanın ilk şartı ise, «Şehâdet Kelimesi»nde yer alan «Allah'dan başka ilâh olmadığına ve Hz. Muhammed'in Allah'ın kulu ve Resûlu» olduğuna inanmaktır. Yani bu iki ana esası kalb ile tasdik edip dil ile ikrar etmektir. Müslümanlığa giriş, bu kutsal kelimeyi, kesin bir iman ile söylemekle olur. Çünkü Allah'ın yegâne Hâlık ve Mabut olduğuna, Peygamberimiz (A.S.) in Allah'ın kulu ve son Resulu olarak bütün insanlara gönderildiğine kesin imân, Peygamberimizin bildirdiği ve Kur'ân âyetleriyle sabit olan diğer iman esaslarına (2) da inanmamızı gerektirir. Bu esaslar; Allah'ın Meleklerine, Mukaddes Kitaplarına, bütün Peygamberlerine ve Âhiret Gününe, ayrıca kaza ve kadere inanmaktır. İşte, «Müslümanın Âmentüsü»nde yer alan bu altı iman esası, İslâm'ın temelini teşkil eder. İman Esasları, Yüce Dinimizin üç büyük yönünden birincisidir. İkincisi, İslâm binasını teşkil eden ve «yararlı, iyi ve güzel işler» adıyla anılan «Sâlih Amel-

(1) Âl-i İmran : 19

(2) el-Bakara : 177, 285, en-Nisâ : 136

ler», üçüncüsü ise, İslâm'ın gayesi ve meyvesi sayılan «güzel ahlâk»'tır. «Sâlih ameller» tabiri, bir bakıma; ibadetleri, güzel ahlâkı ve her türlü iyi işleri içine alır. Başka bir deyimle; iman, İslâm binasının temelini, ibadetler, bu binanın dört duvarını, güzel ahlâk ta, çatısını teşkil eder. Nasıl ki temelsiz bina, köksüz ağaç olamaz ve yaşayamaz, duvarsız ve çatısız bina, güvdesiz ve meyvesiz ağaç ta olamaz. O halde, iman ile sâlih amel arasında çok sıkı bir irtibat ve ilişki vardır.

İşte Asr Sûresinden ilham alarak, Hicrî 15. yüzyıl münasebetiyle hazırladığımız bu makalede, Yüce Rabbimizin insanlık âlemine hidayet rehberi olarak sunduğu Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen ilâhî sistemden, bütün insanlar için bildirdiği kurtuluş reçetesinden bahsedeceğiz. Bu ilâhî sistem, bu manevî kurtuluş ve ebedî saadete eriş reçetesi, İslâm'ın temelini teşkil eden «İman» ile, gerçek imanın yeşerttiği «Sâlih Ameller» mecmuasıdır. Şimdi, bizi sapıklıktan çıkarıp hidayete ve kurtuluşa götüren bu ilâhî gerçekleri beyan edeceğiz :

Lâfzı çok veciz olduğu gibi, manası da çok geniş ve derin olan «Asr Sûresi» bu ilâhî sistemi, en güzel bir şekilde, açıklıyor. Üç âyetten ibaret olan bu kısacık sûrede Cenab-ı Hak, Yüce Dinimizin beşer hayatı için lüzumlu olan en mükemmel sistemini beyan ediyor. Gönüllere ihlâsla yerleşen hakîkî bir iman, kısacası; Allah'a, Resûlüne ve Âhirete inanan bir mü'minin nasıl olacağını ve neler yapacağını açıklıyor. Bu sûrenin fazileti hakkında İmam-ı Şâfiî; «Bu sûreden başka bir şey nâzil olmasaydı, yine insanlara yeterdi, Kur'ân'ın bütün ilimlerini toplamıştı» (3) demiştir. Çünkü bu sûre-i celile, kısa ve sade ifadeler içerisinde İslâm ümmetinin hakikatını, vasıflarını ve vazifelerini en veciz şekilde anlatıyor. Bu icaz, ancak Allah'a ve «Mucizi'l-Beyan» olan Kur'ân'a mahsustur. Sahih hadiselerle sâbit olduğuna ve birçok tefsir kitaplarında zikredildiğine göre, Resûlullah'ın Ashabı bir araya geldikleri zaman Asr Sûresini birbirlerine okuyup dinlemeden ayrılmazlardı. Daha doğrusu; bu sûreyi okumakla, âyetlerinde zikredilen kâmil imanın gerçeklerini birbirlerine ha-

(3) M. Hamdi Yazır: Hak Dinî Kur'an Dili: 8/6066 (İstanbul, 1935).

tırlatmadan, 'hak ve sabır'da vasiyetleşmeden birbirlerinden ayrılmazlardı. (4)

Asr sûresinin bütünüyle belirtmek istediği büyük gerçek şudur : İnsanlığın yeryüzünde asırlar ve nesiller boyu devam eden meşakkat dolu dünya hayatınca uzanan zaman çizgisi içersinde doğru birtek yol, hüsrân ve delâletten kurtarıcı birtek nizam vardır : O da, bu kısa sûrenin hudutlarını çizdiği ve esaslarını belirttiği ilâhî nizamdır. Bu nizamın hülâsası; başta Allah'a mutlak iman, yalnız O'na ibadet ve teslimiyet; sonra güzel ahlâka götüren salih ameller, bir de mü'minlerin birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye etmeleridir. Bu güzel neticeyi doğuran ilâhî nizamın gerisinde kalan beşerî sistemlerin hepsi, hüsrânla, zarar ve ziyâla sona erer. (5).

Şimdi önce bu sûre-i celilenin meâlini vereceğiz. Daha sonra; Hak Teâlâ'nın murad ettiği hikmet dolu ilâhî manaları; âyet-i kerimelerin, hadis-i şeriflerin ve İslâm âlimlerinin yaptıkları tefsirlerin ışığı altında açıklamaya çalışacağız. Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor :

وَالْعَصْرُ : إِنْ لَا نَسَانَ لَفِي خُسْرٍ : إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
وَتَوَّصَّوْا بِالْحَقِّ وَتَوَّصَّوْا بِالصَّبْرِ :

Asra (zamana) andolsun ki; insan, hiç şüphesiz mutlak bir hüsrân (bir ziyan) içindedir. Ancak iman edip salih amel işleyenler, (bir de) birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler başka.. (Onlar, hüsrândan, ziyandan kurtulmuşlardır).

Görülüyor ki Hak Teâlâ; bazı sûrelerin başında olduğu gibi, insanlar için değerli olan bir takım varlıklara yemin ederek söze başlıyor. Eşrefi mahlukât olarak yarattığı insan nevinin mutlak bir hüsranda, açık bir zarar ve ziyan içinde olduğunu kesin ifadelerle beyan ediyor. Sonra da bu mutlak ziyandan kurtulmanın yolunu gösteriyor, ebedî kurtuluş reçetesini veriyor. Bu kurtuluşu, dört ana esasa bağlıyor. Birincisi; iman etmek, ikincisi salih

(4) a.g.e. 8/6084) İsmail İbni Kesîr : Tefsiru'l-Kur'ânı'l-Azîm 4/547.

(Kahire - 1954) Seyyit Kutup : Fi Zilâl'il-Kur'ân : 16/358 (Terceme - Hikmet Yayınevi, İst.)

(5) Fi Zilâl'il-Kur'ân : 16/345.

amel, iyi ve güzel işler yapmak, üçüncüsü; sözde, özde ve işte hakkı kabul ve tavsiye etmek, dördüncüsü ise; ilk üç esası yapmakta şart olan sabra sarılmak ve onu birbirine tavsiye etmektir (6).

Burada şu hususu belirtelim ki; üç âyetlik bu kısa sûre içinde toplanan son derece geniş manaları, âyetlerde seçilen; **asr**, **insan**, **hüsran**, **iman**, **sâlih amel**, **hak** ve **sabır**'dan ibaret yedi kelimenin delâlet ettiği derin anlamları açıklamamız, Allahu Teâlâ'nın hikmet dolu ilâhî emir ve tavsiyelerini daha iyi kavramamıza yardımcı olacaktır.

Üzerine yemin edilen «Asr» ın manaları ve herbirinin hikmetleri :

Cenâb-ı Hak, biz kulları için çok mühim ve faydalı gördüğü bazı emir ve tavsiyeleri bildirirken, şerefli kıldığı bir takım varlıklara yemin ederek söze başlamaktadır. Bu yeminlerle Yüce Allah, verdiği haberleri te'kit eder, yemin edilen şeylerin büyük kıymetini ve şerefini hatırlatır. Bu konudaki hataları, yanlış inançları, mesnetsiz itikad ve zanları tashih eder. Zira insanlar, Hak Teâlâ'nın verdiği haberlerin çoğu zaman cahili olabilirler. Onun için Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'inde; insan hayatında mühim rol oynayan; Güneş'e, Ay'a, geceye, sabaha, kuşluk vakti olan Duha'ya, ikindi vakti olan Asr'a, mutlak zamana ve benzeri yaratıklarına yemin etmekte, bu varlıkların değerlerini ortaya koyarak, yanlış ve bâtil inançları tashih etmektedir. Muhakkak ki bununla, bazı bâtil dinlerde ve putperestlikte görülen sapık inançlar, Allah'tan başkasına taparak şirke sapmalar, yaşadıkları zamanı, o zaman içinde bulunan herşeyi kötüleyen sapık zihniyetler lânetlenmekte, böylece gerçekler ortaya konarak öğretilmektedir.

Bu sûrede üzerine yemin edilen «Asr» kelimesi şu manalara gelmektedir :

Mutlak zaman, bilhassa içinde bulunulan zaman veya yüz yıl, ikindi vakti, ikindi namazı, dehr denilen bütün zaman, Asrı Muhammedî, yani Resûlullah'ın peygamberlik müddeti ve Ahîr zaman

(6) a.g.e. 16/346, Muhammed Abduh : ve'l-Asrı Sûresinin Tefsiri s. 8 (Terceme Y. Ziya Ersel, Ankara - 1960).

— Asr'a mutlak zaman manası vermek; bu kelimelerin de-lâlet ettiği ve müşterek olduğu manaların hepsini kasdetmek, belli bir mana yerine, doğru olan bütün manaları ona vermek-tir. (7)

Şimdi bu manaları kısaca açıklayalım :

— İnsan Sûresinde beyan olunan «Dehr» in asıl manası; bu âlemin başlangıcından sonuna kadar geçecek olan bütün zaman-lardır. Bu manaya göre; Hz. Ali (R.A.) dan rivayet edildiği veçhile:

والعصر ونوائب الدهر ان الانسان لفي خسر

demektir. Yani, «dehr» denilen zamanın nöbet nöbet gelen me-şakkatlerine kasem olsun ki, insan şüphesiz bir hüsrân, bir ziyan içindedir. İnsan, devam eden zamanın sonuna kadar bir ziyanın içindedir. Gerçek şudur ki, insanın ömrü en kıymetli sermaye-sidir. Ne kazanacaksa, onunla kazanacaktır. Ömür ise, zamandan bir cüzdür. Kârsız geçen her ân, o nefis sermayeden heder edi-len bir ziyandır. Bununla beraber, yıllarca ziyan edilen bir ömür, içinde bulunduğu zamanın son ânında, insana, Cenneti, ebedî saâ-detî kazandıracak güzel bir iş yaptırmaya muvaffak kılabilirse, daha önce geçen bütün, ziyanlar telâfi edilerek hüsrândan kur-tulunabilir (8). O halde, içinde bulunduğumuz vaktin kıymetini bilmeli ve onunla yarın Âhiret için nasıl bir kâr ve nasıl bir hayır yapabilmek mümkünse onu yapmaya çalışmalıyız. Çünkü, herşey gibi, kâr da, zarar da zaman içinde olur. O halde zamanın kadrini takdir edip, ömrün kıymetini bilmeliyiz. Çoğumuz; «günler geçi-yor, hafta sonu, ay sonu, mevsim sonu geliyor» diye seviniriz. Halbuki her geçen gün, gerçekte ömürden bir eksiklikler. Her ne-fes alış ve veriş, kefenleri dokuyan mekiklerin hareketinden iba-ret iken, insan, «büyüyorum, çoğalıyorum, yaşıyorum» diye sevi-nir; halbuki o asır, o zaman, onun ömrünü durmadan yemekte, geçen her gece ve gündüz vücudunu kemirmekte, hayatı iman-sız, ibadetsiz ve sâlih amelsiz geçmişse, O, heran hüsrân içinde kalmaktadır. Gerçekte ise şairin dediği gibi; «Her gün geçtikçe benim birazım gider, benim için ise, ömrümden daha enfes bir şey yoktur.»... (9)

(7) Hak Dini, Kur'ân Dili : 8/6067 M. Abduh : a.g.e. Tercümesi s. 10 - 12.

(8) Hak Dini Kur'ân Dili : 8/6069.

(9) a.g.e. 8/6073.

— Bir de, bazı kimseler çektikleri sıkıntıları, gördükleri fenalıkları hep dehre, hep zamana isnat ederek şikayet ederler. Şâirin : «Zaman bozuldu diyorlar, zaman bozulmadı. Onlar bozuldu» dediği gibi, kötülük ve fesat zamanda değil, insanların kendilerindedir. İşte Cenâb-ı Allah asra yemin ederek, zamanın önemini, dolayısıyla şerefini belirtiyor ve bu bâtil düşünceyi tas-hih ediyor. Zira hiçbir şeyde zamanın suçu ve kabahatı yoktur. O, kadri ve kıymeti bilinmesi gereken değerli bir nimettir. Buna rağmen insanların bir çoğu, kendilerini büyük hüsrân ve ziyânâ sokan bâtil itikad ve kötü amellerini, hak ve gerçek sanırlar. İman ve fazilet hayatından uzak yaşamayı, günlük hayatta her-türlü zevk ve sefaya dalmayı kâr ve marifet sayarlar. İşte ebedî hayatlarını mahveden, kendilerini Cennet nimetlerinden mahrum eden bu gâfiller, telâfisi mümkün olmayan büyük bir hüsrân, son-suz bir ziyân içindedirler. (10)

— **Bazı Müfessirlere göre asır'dan maksat;** ikindi zamanı, veya ikindi namazıdır. Cenâb-ı Allah, kuşluk vaktine, yani Duhâ'ya yemin ettiği gibi, onun mukabili ve ikindi namazının zamanı olan ikindi vaktine de yemin etmiştir. Çünkü ikindi vakti; çalışmak ve kazanmak için yaratılan gündüzün sonları olması sebebiyle, dün-yada diğer varlıklardan sonra yaratılan, dolayısıyla «hilkât günü» nün ikindisinde halkolunan insanın hilkât zamanını andırıyor. Ay-rica, insan ömrünün son demlerini de andırdığı cihetle, ömrün ikindisini de kazançsız geçirmenin, büyük bir hüsrân olduğuna da işaret buyuruluyor.

— Bilindiği gibi ikindi namazı; (11)

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى ...

âyetinde murad olunan «salâtı vusta» yani fazileti daha çok olan orta namazdır. Nitekim aleyhisselatü vesselam efendimiz Hendek gazvesinde;

شغلونا عن الصلاة والصلاة الوسطى

«Bizi orta namazdan, ikindi namazını kılmaktan alıkoydular» bu-yurmuş, diğer bir hadislerinde de mealen «ikindi namazı geçen

(10) a.g.e. 8/6071 - 6073.

(11) el-Bakara : 228.

kimsenin sanki âilesi ve malı telef olmuş gibidir» demiştir. Bununla, bu namazın ve diğer bütün namazların, kuvvetli bir iman-
nın semeresi olan «sâlih âmeller» in başında geldiğine işaret
buyrulmuştur. İkinci namazına kâsem edilmesi; gündüzün sonu-
na doğru insanların maişet temini için daha fazla meşgul olma-
ları ve dünya işlerine daha çok dalmaları sebebiyle, namaz kıl-
manın o sırada zorluğu, dolayısıyla faziletinin ve sevâbının çok-
luğu hikmetine dayanmaktadır. (12)

— Bir kısım Müfessirler de: asır'dan maksadın; «Asrı Mu-
hammedî» nin veya «Asrı Saadetin ve kıyâmete kadar geçecek
âhir zaman» in kasdolunduğunu beyan etmişlerdir. Nitekim
Kur'ân-ı Kerim'de insanlık tarihine göre zamanın üç kısma ayrıl-
dığına işaret olunmuştur. Hz. Musa'ya Tevrat'ın indirilmesinden
önce geçen «**Kurunu Ülä**» yani ilk zaman, Tevrat'ın nüzûlünden
Peygamberimiz aleyhisselâmın asrı saadetine kadar geçen «**Ku-
runu Vusta**» yani orta zaman, Hâtemül Enbiya efendimizin teşri-
fiyle başlayan «**Âhir Zaman**» yani Hz. Muhammed ve İslâm Üm-
metinin zamanıdır. Üzerine yemin edilen «Asır» dan maksat, bu
asırdır. (13) Sahih-i Buharî'de mevcut bir hadisin meali şöyledir:

**«Sizden önce gelip geçenlere nisbetle sizin vaktiniz ikinci
namazı ile güneşin batışı arası kadardır.»**

«Sizin misalinizle sizden öncekilerin misali, tıpkı o adamın
haline benzer ki; bir işi yaptırmak üzere işçi kiralamış ve sabah-
tan öğleye kadar kim çalışırsa (bir kırat) demiş; Yahudî çalış-
mış, sonra öğleden ikindiye kadar kim çalışırsa (bir kırat) de-
miş, Hristiyan çalışmış. Daha sonra da, ikindi vaktinden akşama
kadar kim çalışırsa (iki kırat) demiş, siz çalışmışsınız. Bunun
üzerine Yahudî ve Hristiyanlar kızdılar ve «Biz daha çok çalış-
mışken daha az ücret aldık» dediler. Allahu Teâlâ da: «Ben si-
zin ücretinizden birşey kestim mi?» buyurdu. «Hayır» dediler. «O
halde bu benim fazlımdır, onu dilediğime veririm» buyurdu. Bu
suretle siz, az işle çok ücrete nail oldunuz.» (14)

(12) a.g.e. 8/6068, 6069, M. Abduh : a.g.e. Tercümesi s. 11 - 13.

(13) a.g.e. 8/6074 - 6076.

(14) a.g.e. 8/6076.

Bazı müfessirler; bu hadis, yemin olunan «asr» ın, Hz. Peygambere ve

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ

«Siz insanlar için çıkarılan hayırlı bir ümmetsiniz» (15) buyurulan İslâm ümmetine mahsus olan zaman olduğuna delâlet eder, demişlerdir. Böylece Cenâb-ı Allah; sevgili Resulûnün doğduğu mekâna ve mübarek ömrüne, yemin ettiği gibi, asrına da yemin etmiş oluyor.

Bütün bu açıklamalardan sonra;

وَالْعَصْرَ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ

âyetlerinden, şu ilahî manalar anlaşılmaktadır :

«Ey Muhammed! Her manası ile asra, bilhassa çok büyük hadiseler sahne olan bütün geçmiş zamanların hülâsas ve dehşetli ikindisi sayılan son asra, yani senin asrın olan Ahir zaman'a kasem olsun ki; şüphesiz insan ve bütün insan nev'i, her asırda, özellikle âhir zamanda mutlak bir hüsrân ve açık bir ziyan içindedirler.»

— Hüsrân'dan maksat; kazanacak yerde zarar etmek, sermayeyi ziyana sokmak ve nihayet iflâs edip büyük sıkıntı ve mahrumiyet içine düşmektir.

İnsan ve Hüsrân Kelimelerinin Açıklaması :

Âyet-i kerime'de geçen insan ve hüsrân kelimeleri, birkaç te'kid edası ile kullanılmıştır.

El-İnsan kelimesinden; çocuklar ve mecnunlar hariç, dinen mükellef olan «her insan» kasdolunmuştur. Kendilerine Peygamberimizin daveti ulaşsın ulaşmasın fark etmez. Çünkü her insan, davet yönünden Peygamber efendimizin ümmeti sayılırlar. (16) Biz müslümanlar ise, O'nun ilâhî davetine icabet eden, O'na ve emirlerine uymaya çalışan gerçek ümmet, keremi sonsuz olan Rabbimizin bahtiyar kullarıyız. Yeterki, imanımız sağlam, Allah'a ibadetimiz ve emirlerine teslimiyetimiz tamam olsun.

(15) Âl-i İmran: 110

(16) M. Abduh: a.g.e. Tercümesi s. 16.

Hüsrân'dan maksat ise; büyük ve mutlak bir hüsrân, veyâ bir nevi hüsrân, yani şüphe caiz olmayan büyük bir zarar ve ziyan içinde bulunmaktır. Çünkü insanın en kıymetli sermayesi, nefesleri sayılı ve sınırlı olan ömrüdür. Ömür ise, her nefes ve her anda sarf olup giderek tükenmekte, her nefes geçtikçe o ilâhî emanetin, o kıymetli nimetin hesabını verme zamanı yaklaşmaktadır. Bu sebeptendir ki : (17)

وَأَنْ لِّسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ yani

«İnsan için ancak çalışmasının karşılığı vardır (18)

كُلُّ أَمْرٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ yani «Her şa-

hıs kazandığına (mukabil bir nevi) rehinedir» buyurulmuştur. Bu esasa göre her insan, ömür sermayesini nerede ve nasıl kullandığının hesabını;

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ

«Din gününün sahibi» olan Yüce Rabbine verecektir. Bu hesap sonunda, iman ve salih amel sahipleri kârlı çıkıp inşallah kurtulacak, küfür ve dalâlette kalan gafiller de, müflis ve perişan olarak hüsrân ve azabda kalacaklardır. Âhirette Mizanın ağır veya hafif basmasının manası işte budur. O halde, zamanın acı veya tatlı hadiselerle akışı içinde, her sarfolunan nefeste bir ziyan vardır ki, onu ancak, karşılığında Allah için yapılan güzel amel-ler konularak onunla kazanılacak kârlar telâfi edebilecektir.

İnsanlar büyük çoğunluğu ile niçin ziyandadırlar

Bunun mantıkî ve gerçek cevabı şudur :

İnsan ömründen her geçen saat sarfolunan her nefes, ya bir işe kullanılır. veya boşa geçer. Eğer boşa geçtiyse, bu elbette bir ziyandır. Bir işte kullanıldıysa o iş ya hayırlı bir taattır veya şer ve fesad olan bir gûnahtır, ya da ikisi ortası olan mübah bir iştir. Eğer o bir mübah ise, eseri yoktur; bu bakımdan boşuna geçmiş gibidir. Eğer

(17) En-Necm: 39.

(18) et-Tûr: 21.

bir şer ve fesad ise, o, mutlak bir hüsrân, muhakkak bir ziyandır. O iş eğer bir taat ise, onu veya başka bir taatı ondan daha güzel bir surette yapmak da mümkündür. O halde, geçen her nefeste daha güzelini yapamayıp da, daha aşağısında kalmakta da, kârdan bile olsa, bir nevi ziyan vardır. Bu bakımdan insan, her ân, bir nevi hüsrândan, bir çeşit ziyandan kurtulamaz demek, doğru olur. Çünkü her an nimet ve refah içinde bulunduğu farzedilse dahi, ömrü her an ölüme doğru yaklaşan insanın bir nevi hüsrân içinde bulunduğu inkâr edilemez. Bu sebeple insanın hakikî saadeti, Allah'a, Resulullah'a ve âhiret'e inanıp onları sevmekte, dünya elem ve lezzetlerine nefsinin kaptırmamaktadır. Buna rağmen, nefesine, şehvet ve gazabına esir olan çoğu insanlar, dünya ile, onun büyüleyici ziynetleriyle meşgul olduklarından, mutlak bir hüsrân, muhakkak bir zarar ve ziyan içindedirler. (19)

Âyet-i celilede geçen hüsr, mutlak hüsrân manasına olduğuna göre; sûreyi tamamlayan üçüncü âyette belirtilen sıfatlar kendisinde bulunmayan her insan, dünyada yahut âhirette veya her ikisinde azçok hüsrâna uğrayacaktır. Meselâ imanı ya hiç olmayan veya imanı zayıf olduğundan ameli sâlih bulunmayan yahutta Allah'a isyan ve nifak içinde olan âsi kullar, ömürlerini heder etmişlerdir. Bu gibiler, açık bir hüsrân içindedirler. Asır sûresinden ve Kur'ân'ın diğer sûre ve âyetlerinden, bu kesin hüküm sarîh olarak anlaşılmaktadır.

İşte bu büyük hüsrândan, delâlet ve gafletten kurtulmanın çaresini Cenâb-ı Allah şöyle beyan buyuruyor :

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَّصَوْا بِالصَّبْرِ

«Ancak iman edip sâlih amel işleyenler, (bir de) birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler başka...»

Yani hüsrân ve ziyandan ancak, şu dört vasfı kendilerinde hakkıyla toplayabilenler kurtulacaktır :

1 — Başta Allah'a, O'nun varlığına ve birliğine, sonra Hz. Muhammed aleyhisselâmın Yüce Allah'ın gönderdiği en son pey-

(19) Hik Dini Kur'ân Dili: 8/6077-6078.

gamberi olduğuna ve nihayet Âhiret'e yakinen iman, Hülâsa; inanılması gereken bütün iman esaslarını ve ilâhî gerçekleri kalb ile tasdik edip dil ile ikrar etmek,

2 — Sâlih amel dediğimiz; Allah'a ve Resûlüne itaat, emirlerine teslimiyet, «maruf olan» güzel ve hayırlı işleri yapmak, «münker sayılan» kötülüklerden ve şer işlerden kaçınmak;

3 — Birbirine daima hakkı tavsiye etmek;

4 — Birbirine her zaman sabrı, sabırda sebatı vasiyet etmek... (20)

Şimdi, insanları mutlak hüsrân ve dalâletten kurtararak, hidâyete ve felâha götüren, onları dünya ve âhiret saadetine kavuşturan bu dört ana esası kısaca açıklayacağız.

İman'ın Mânâsı ve Rükünleri :

Tevhid Dinî olan İslâm'ın emrettiği, yüce dinimizin temeli ve ebedî saadeti kazanmanın en mühim şartı sayılan «İman» nedir?

Rabbimiz katında makbul olan, bizleri sâlih amele, güzel ve iyi işler yapmaya sevkeden gerçek iman nasıl olmalıdır? Hakikî mü'min, nelere iman etmelidir? Şimdi bunların cevaplarını verelim :

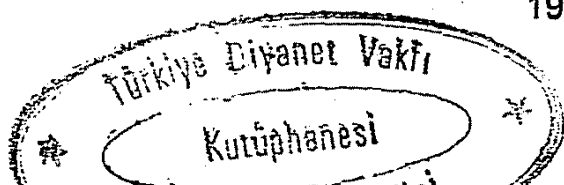
İmanın manası; bir kimseye, bir habere veya bir hükme kesin olarak ve içten gelerek inanmak, onu ve söylediklerini tasdik etmektir. Kısacası onun ve söylediklerinin doğru olduğunu kabul ve itirafda bulunmaktır. Böyle bir tasdik ile kalb emniyete, huzur ve sükûna kavuşur. (21) Kuvvetli iman; nefse karar, kalbe itmi'nan veren, gönle yerleşmiş ve kökleşmiş olan ve sahibini fiilen amele sevkeden hakikî iman'dır. Nitekim Hak Teâlâ Hucurât Sûresinde :

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ
وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

«Mü'minler ancak o kimselerdir ki; Allah'a ve Resûlüne iman ettiler. Sonra (bu imanlarına) hiç şüphe getirmediler. Allah yo-

(20) a.g.e. 8/6083.

(21) Ali Arslan Aydın: İslâm İnançları ve Felsefesi. s. 149 (İst. 1980).

lunda mallarıyla canlarıyla savaştılar. İşte (iman davasında) sadık olanlar ancak onlardır.» (22) buyurulmuştur.

Bu âyet-i kerime şu gerçekleri dile getiriyor :

İmân dava ve iddiasında sâdık olmak için, herşeyden önce Allah'a ve Resûlüne inanmak lâzımdır. Bu, imanın ve tevhid akîdesinin esasıdır. Nitekim müslüman olmanın ilk şartı olan Şehâdet Kelimesinde de :

اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله

denilmek suretiyle, iman'ın temel şartı beyan olunmuştur. Sonra, yakîn ile şüphenin bir arada olamayacağına işaret olunmuş ve iman'ın başlangıcında olduğu gibi, devamında da kesinlik ve iz'an şart koşulmuştur. İnanılan şeylerde şüphe ve tereddüt göstermek imanı zayi eder. Bu bakımdan imandan maksat, kat'î delillere dayanan tahkikî iman ise de, bunun herkeste bulunması güç olduğundan, galip zanna dayanan mukallidin imanı da sahih kabul edilmiştir (23). Âyeti kerime'de daha sonra, kuvvetli ve hakikî iman'ın semeresinin, mal ile can ile Allah yolunda mücahede edip savaşmak olduğu belirtilmiştir. İşte bu, imanı tahakkuk ettirir ve onu eseriyle isbat ve tasdik eder. İnsana hayat veren, işte bu imandır. İmanı kuvvetli olan bir mü'min, münker denilen yasak ve kötü bir fiili nefesine malup olarak kolay kolay işlemez. Yanılıp işlerse, mutlaka ızdırap duyar, kendini affetmez ve pişman olarak tevbe istiğfar eder; Allah'dan affını diler. Bu, iman'ın nefse verdiği kuvvetin ve dinî salâbetin eseridir. Bir kimse ki, Allah ve Resûlünün yasakladığı kötü bir şeyi, nefesine ve şeytana uyub yapar, sonra pişman olup nedâmet duymaz, hatta yaptığı işi beğenirse, bilsin ki, onun imanı artık sönmüş, kalbinde tesiri kalmamıştır. Yalnız dilde kalıp kalbe yerleşmeyen ve güzel amele şevketmeyen sözde iman, kâfi değildir. O, sonunda sönmeye mahkum olan bir kandile benzer.

İman'ın mana ve mahiyeti hakkındaki bu açıklamadan; İslâm'a göre imandan şunlar anlaşılmaktadır :

(22) El-Hucurât: 15.

(23) İslâm İnançları: s. 150.

Allah'dan başka tapılmağa lâayık ilâh bulunmadığına, yani O'nun birliğine, Âlemlerin Rabbi, kâinâtın ha'lıkı ve Din gününün sahibi olduğuna;

Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (A.S.) in Allah'ın kulu ve resulü olduğuna, Allah tarafından kendisine indirilen ve dinden olduğu kesin olarak bilinen şeylerin hepsinde Hz. Muhammed'in doğru söylediğine tereddütsüz inanmak, bu gerçekleri kalb ile tasdik ve dil ile ikrar etmektir.

Yani, Hâtemül Enbiya olan sevgili Peygamberimizin Allah tarafından getirdiği kesin olarak bilinen ve «Zarûrât-ı Diniyye» adı verilen İslâmî esasların, hükümlerin ve haberlerin doğru ve gerçek olduğuna tereddütsüz inanmak, bunların tamamını tasdik ve itiraf etmektir. Dinimizden olduğu kesin olarak bilinen şeyler; önce «İslâm'ın Âmentüsü» nde yer alan, hepimizin bildiği ve inandığı altı iman esası ile, İslâm Esasları diye andığımız Namaz, Oruç, Zekât ve Hacc gibi ibadetlerin farz olduğuna; adam öldürmek, yalan söylemek, zina etmek ve alkollü içki içmek gibi yasakların haram kılındığına kesin imandır. Bu gibi islâmî esaslara her müslümanın tereddüt etmeden (icmalî veya tafsilî olarak) inanması gerekir. Kalbinde böyle kesin bir tasdik ve itiraf bulunan kimselere «mü'min» denir. (24).

İslâm Âlimlerine göre imanda aranan aslî rükün, inanılması gereken şeyleri kalb ile tasdikten ibarettir. Dil ile ikrar etmek, kalbte mevcut olan bu imanı başkalarına ilân etmek için lüzumludur. Bu şart, zarûret karşısında düşebilen zâit bir rükündür. Meselâ, dilsiz olan veya tahdit karşısında hayatı tehlikeye giren kimselerin, imanlarını dil ile ikrar etmemelerine dinen ruhsat verilmiştir. Kalb ile tasdik ise, hiçbir zaman düşmeyen ve herkes için şart olan aslî rükündür. Çünkü tasdik kalbden çıkarsa, yerine iman'ın zıddı olan inkâr ve küfür girer. İman ile inkâr bir arada bulunamaz. (25)

İcmalî - Tafsilî İman :

Mana ve hakikatı ile rükünlerini beyan ettiğimiz İslâmî iman, icmalî ve tafsilî olmak üzere iki surette meydana gelir. Çünkü

(24) a.g.e. s. 153.

(25) a.g.e. s. 163-165, M. Abduh: a.g.e. Tercemesi s. 21 - 22.

iman edilen şeyleri icmalî olarak, yani kısaca bilince, onlara icmalen ve topluca iman etmek, tafsilâtını öğrenince ise, bunlara birer birer, yani tafsilî olarak inanmak gerekir.

Şimdi bunların herbirini kısaca açıklayacağız.

İcmalî İman ve Kelime-i Şehadetin Önemi :

Peygamberimizin insanlık âlemine tebliğ ettiği İslâmî esasların ve dinî hükümlerin tamamına tafsilât gözetmeden toplu olarak inanmaya «icmalî iman» denir. Bunun da en kısası; «Allah'dan başka ilâh bulunmadığına ve Hz. Muhammed (A.S.) in Allah'ın resulû olduğuna inanmaktır. Bu iman; **«Kelime-i Tevhid»** dediğimiz:

لا اله الا الله محمد رسول الله

«Allahdan başka ilâh yoktur. Muhammed Allah'ın Resulûdur». Cümlesini, veya **«Kelime-i Şehadet»** adı verilen.

اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله

«Şehadet ederim ki Allah'dan başka ilâh yoktur. Yine şehadet ederim ki, Muhammed Allah'ın kulu ve Resûludur» cümlesini söylemek ve buna kalb ile tereddüt etmeden inanıp tasdik etmekle hâsıl olur. Bu, imanın ilk mertebesi ve müslüman olmanın ilk şartıdır. Çünkü bu cümlede, bir kimsenin iman etmesi zarurî olan dinî hakikatların esası toplu olarak mevcuttur. Zira, Allah'ın yegâne hâlık ve tek mabud, Hz. Muhammed (S.A.V.)'in de Allah'ın Resûlü olduğunu tasdik etmek, O'nun haber verdiği dinî esas ve hükümlere inanmak demektir. Ancak insan, bu dinî hükümleri tek tek öğrenmeden, hepsine birden iman ettiği için, bu türlü iman'a «İcmalî İman» denmiştir. (26)

İşte, âkıl bâliğ olan her şahsın, «Kelime-i Tevhid» ve «Kelime-i Şehâdet» de ifadesini bulan «İcmalî İman» a sahip olması ve buna kesin olarak inanması farzdır. Ancak, îmanın bu ilk kademesinde ve kapısında kalmayıp, içeriye girerek, dinin diğer iman, amel ve ahlâk esaslarını ve diğer hükümlerini de öğrenmek ve bunlara da ayrı ayrı iman etmek, her şahsın imkân ve takati ile mütenasip olarak farzdır.

(26) İslâm İnançları: s. 154 - 155.

Tafsilî İman ve İman Esasları :

Şimdi açıkladığımız icmalî iman, iman'ın ilk şartı olduğuna ve bununla yetinmemek gerektiğine göre, tafsilî iman'ın birinci mertebesi, şu üç büyük esasa, yani :

1 — Allah'ın varlığına, birliğine, yegâne hâlik ve tek ma'bûd olduğuna,

2 — Hazreti Muhammed'in, Allah'ın kulu ve en son Peygamberi olduğuna,

3 — Ölümden sonra dirilmeğe, âhirete, yani ikinci ve ebedî hayatın mutlaka tahakkuk edeceğine kesin olarak inanmaktır.

Tafsilî iman'ın ikinci ve daha yüksek mertebesi, «Amentü» de ifade edilen altı iman esasına, yani :

«Allah'a, Meleklerine, Kitaplarına, Peygamberlerine, Âhiret gününe, (yani öldükten sonra dirilmeye, hesaba ve mizana, sevaba ve ikaba, Cennet ve Cehennem) Kaza ve Kadere (yani hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna, herşeyin ilâhî ölçü ve takdire göre meydana geldiğine) kesin olarak inanmaktır.

Bu esaslar, Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyetlerde tekrarlanmış (el-Bakara 177, 285, en-Nisâ : 136) ve Hz. Ömer (R.A.) in Peygamberimiz (S.A.V.) den naklettiği «İman, İslâm ve İhsan» hakkındaki çok meşhur olan «Cibril Hadisi» nde ayrı ayrı zikredilmiştir. (Bu hadisi, Buharî, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî ve Nesâî nakletmişlerdir.)

Tafsilî iman'ın üçüncü ve en yüksek mertebesi ise; sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (A.S.) in Kitap ve Sünnet ile tebliğ ettiği ve kesinlikle sâbit olan ilâhî emir, yasak ve hükümlerin tamamına ve her birine, Allah'ın ve Resûlünün muradına uygun olarak iman etmektir. Başka bir tabirle; Allah Kelâmı olduğu tevatür yoluyla ve kesin olarak bilinen Kur'ân âyetleriyle, Peygamberimizin hadislerinde zikredilen farzları ve vâcipleri, helâlleri ve haramları, hülâsa imanla, ibadetle, ahlâk ve muamelât ile ilgili bütün dinî hükümleri öğrenerek bunları tasdik etmek, hepsinin hak ve gerçek olduğuna inanmak, İslâm'da iman derecelerinin en yükseği ve en makbul olanıdır. Ancak bu derece, İslâm alimlerinin mazhar olabileceği bir iman mertebesidir. (27)

(27) a.g.e. s. 155 - 157.

İman ile Amel Arasındaki Münasebet :

Acaba amel; yani, Allah'a ibadet, emirlerine itaat ve güzel işler yapmak, iman'ın aslından bir rükün veya bir cüz müdür? İkisi arasındaki münasebet nedir? Bu hususda da kısa bir bilgi sunmayı lüzumlu ve faydalı görüyoruz.

Amel ve ibadetler imandan bir cüz değil ise de, ikisi arasında sıkı bir münasebet vardır. Çünkü ibadetler ve iyi işler, sahibinin imanını olgunlaştırır, Allah'ın va'dettiği büyük nimetlerini ve rızasını kazandırır. O halde, kalblerimizdeki iman nurunu parlatmak ve kuvvetlendirerek kemâle erdirmek için Allah'a ibadet etmek, iyi ve güzel işler yapmak gerekir. Çünkü, eseri dış hayatta görülmeyen bir iman, meyve vermiyen bir ağaç gibidir. Dînin de, dinin temeli olan îman'ın da bir gayesi vardır. Bu gaye; güzel ahlâk, insanlara faydalı olmak ve Allah'ın rızasını kazanmaktır. Allah'ın rızası ise ;yalnız bir kalb ve vicdan işi olan iman ile değil, o iman'ın meyvesi olan ibadet, iyi amel ve güzel ahlâk sahibi olmakla, yani inanılanı bilgili yapmakla elde edilir. Müslüman, iman ettiği için amel edecektir. Çünkü, kalb ve gönül sahasından çıkmayan herhangi bir inancın, amelî ve hayatî bir kıymeti yoktur. O halde iman, insanı harekete getiren, onu iyiye, güzele ve doğruya götüren muharrik kuvvet olmalı, dolayısıyla, eseri hayata intikal ederek sahibini ve çevresini aydınlatmalıdır. İşte bu da, inanılanı tatbikle, yani; Allah'a ibadetle, sâlih amel dediğimiz iyi işler yapmakla ve güzel ahlâka ermekle olur. İnanılmadan yapılan imansız amel nasıl makbul değilse, ibadet ve amele sevketmiyen ve kalbte saklı kalan iman da kâfi değildir. Öyle ise, imanı kemale erdirmek ve olgun bir hale getirmek için, Yüce Rabbimizin emirlerine sarılmak, yasaklarından kaçınmak, yani ibadet ve sâlih amel lâzımdır. İşte ancak bu gibiler, Allah'ın rızasına ve sonsuz saadete ererler. Bunun içindir ki, amel imanın aslından ve hakikatından bir cüz veya bir rükün değil ise de, iman'ın kemalinden olduğunda şüphe yoktur. Bu bakımdan İslâm âlimlerinin çoğu, amelî iman'ın kemalinden saymışlardır. (28)

Görülüyor ki, imansız amel makbul olmadığı gibi, amelsiz iman da kemale eremez. Yani iman, amelle kuvvetlenir. İbadet ve amel olmazsa, imanı korumak da güçleşir. Meselâ bir kimse, dinî esaslarından birini inkâr eder veya dinî kesin bir hükmü

(28) a.g.e. s. 167-170.

alaya alırsa, yahutta dinen haram olan bir şeyi helâl, helâl olanı haram sayarsa veya bir müslümanın dinine imanına söverse, o şahıs imandan çıkar, yani kâfir olur. (29)

Hülâsa olarak; mutlak hüsrandan kurtulmanın birinci şartı olan iman bahsini şu sözlerle bağlamak istiyorum.

— İman, gerçekte fânî ve güçsüz bir varlık olan insanın, bütün varlığıyla Ezelî ve Ebedî olan Yüce Rabbine bağlanması demektir. Bu manevî bağdan, insanla kâinat arasında ahenk doğar.

— İman, her türlü hayrın dal budak saldığı, güzel meyveler verdiği hayat ağacının köküdür. İman olmayan hayat, kökü çürümüş bir ağaç gibidir. Kısa zamanda kuruyup yok olur.

— İman olmadan hayatta elde edilen şeyler, rahmanî değil, şeytanîdir.

— İman, yüce bir hayatın bütün hatlarının kendine bağlandığı ana mihverdir. Aksi halde hayat, bağlantısı koparak bozulup giden harap bir bağ olur.

— İşte bunun içindir ki Kur'ân; iman temeline dayanmayan, iman mihverine bağlanmayan ve bu nizamdan doğmayan bütün hareketleri değersiz sayar.

Netice olarak; gerçek iman sahibi mü'minin dünyası öylesine geniş, öylesine ihatalı, öylesine yüce, öylesine güzellik ve saadet doludur ki, onun yanında inanmayanların dünyaları çok küçük, çok basit, çok âdî ve sönük kalır. Bu ise, eşi bulunmayan bir hüsrân, çok büyük bir ziyandır. (30)

Sâlih Amellere Gelince :

Muhterem Din Kardeşlerim,

İnsanları mutlak hüsrandan kurtarıp, onları felâha ve ebedî saadete götüren ilâhî sistemin ikinci mühim unsuru, imanın semeresi ve eseri olan sâlih amellerdir. İman, bir kalbde gerçekten yerleştikten sonra, tabîî bir hareket başlar. Çünkü iman; aslında müsbet, hareketli, hakla dolu ilâhî bir nurdur. Bir vicdanda böyle bir iman yer eder etmez, o mü'minin dış dünyasında hemen, «Sâlih ameller», yani ibadetler ve güzel işler şeklinde ese-

(29) a.g.e. s. 171 - 172.

(30) Fi Zilâl'il-Kur'ân : 16/349.

rini gösterir. İşte dinimizin istediği ve imandan beklediği de budur. Böyle dinamik bir iman, elbette pasif ve âtıl kalamaz. Yani canlı ve aktif bir şekilde kendini göstermeden duramaz. İman'ın mü'min kalbinden çıkıp, yaşayışı üzerindeki yapıcı tesirlerini mutlaka gösterir. Şayet bir iman, böyle tabîî ve beklenen dinamizmi sahibine veremiyorsa, o yalnız, lâfta kalan, sönmeye, sonra ölmeye mahkum bir şeydir. Çünkü iman, bir çiçek gibidir. Kokusu mutlaka çevreye yayılır. O bir ışıktır, etrafını mutlaka aydınlatır. Dışarı yayılmadığı takdirde, ışığı sönmüş, kokusu bitmiş demektir.

Esasen iman'ın değeri, bu tabiatından doğmaktadır. Çünkü; iman; dinamik bir hareketin, yapıcı bir amelin ve faydalı bir binanın temel unsuru ve ana kaynağıdır. Mü'mini önce Rabbine yöneltir. Ona ibadet ve teslimiyetin zevkini tattırır. Çünkü o, vicdanların derinliğinde gömülü kalan bir şey, veya harekete geçmeyen mücerret bir iyi niyet duygusundan ibaret değildir. Belki o, insanı hayatın içine sokan, onu aydınlatan ilâhî bir kuvvettir. İşte imanı hayatın fiilen içinde, yapıcı büyük bir güç haline getiren, yüce dinimizin bu ilâhî karakteri ve üstün nizamıdır. Beşeriyetin kumandasını imanlı ellerin teslim alması; beşer fitratına uygun, cemiyetin menfaatına muvafık, yapıcı, temiz ve Allah'ın koyduğu ilâhî nizama yaraşan bir harekettir. (31)

Diğer bir husus da; kâinâtın Hâlıkı, Âlemlerin Rabbi ve ibadete lââyık tek Mabud olan birtak Allah'a ibadet, insanı, canlı cansız diğer varlıklara tapınmak düşüklüğünden, kula kul olmak sapıklığından kurtarır. Onu bütün insanlarla aynı eşit seviyeye çıkarır; yalnız Allah'a kul olmanın, yalnız O'na ibadet etmenin zevkine erdendir. Böylece insan, kabul ve itiraf ettiği, kâinâtın tek Mabudu ve tek Hâlıkı olan Allah'a ve emirlerine teslim olan kâmil, imanlı, olgun müslüman olur. Böyle yüksek bir seviyeye çıkan mü'min, hayrı, hayır olduğu için, Allah istediği ve emrettiği için yapar ve karşılığını hemen istemez. Çünkü o, inandığı ve rızasını kazanmayı umduğu, herşeyi bilen ve gören yüce Rabbinin Âhirette büyük mükâfaat vereceğini bilmektedir. İşte bu iman ve duygu, mü'mine, şerre ve kötülüklere karşı büyük bir direnme gücü verir. Şer kuvvetler ne kadar azgın olursa olsun, şehvî arzu ve ihtiraslarını ne kadar kamçılarsa kamçilasın, netice

(31) İslâm İnançları s. 169.

değişmez. Fanî ve geçici hayatın lezzetlerini tam tadamamak korkusundan doğan aşırı istekleri, ancak, hakka iman duygusu yener. Çünkü bâtil geçici, hak kalıcıdır. Daima hak bâtila, hayır şerre, adalet zulme, iman küfre Allah'ın lütfu ve yardımı ile galebe çalmıştır, daima da galebe çalacaktır. İşte mutlak hüsrân ve ziyandan kurtuluş; bu iman kuvveti, Allah'a teslimiyet ve emrettiği salih amellere sarılmakla mümkün olacaktır.

Netice olarak; bu sûre-i celiledeki «sâlih ameller» den mu-
rad; başta Allah'a ibadet ve taat olmak üzere, dinimizin emrettiği aklı selimin ve tabiatı müstakîmin kabul ettiği, ferd ve cemiyetin menfaatına uygun olan hayırlı, faydalı ve lüzumlu olduğu kabul edilen, iyi ve güzel işlerdir. İyilik ve ihsanın nevileri, hayır yollarında mal infakı, sadaka-ı câriye, fakirlere ve yoksullara yardım, adaletle hükmetmek ve insanlara iyi muamele etmek gibi her türlü iyi ve hayırlı işler ile, güzel ahlâkın her çeşidi, dinimizin emrettiği sâlih ameller cümlesindendir. Emânet, iffet, ihlâs, sevgi, doğruluk, sabır ve şükür gibi ahlâkî faziletler, sâlih amellerin kaynaklarıdır.

Sâlih amellerin başında gelen ibadetlerden namaz ve oruç gibi bedenî, zekât ve sadaka gibi malî olanlar ile, hacc ibadeti menâsiki gibi hem bedenî ve hem de malî ibadetler yanında, batınî ve kalbî olan zikir, şükür ve tevekkül gibi yüksek hasletlerin hepsi, «amel-i salih» cümlesine dahildir. Bu ibadetler; bir çok âyetlerde, bilhassa mü'minlerin ve muttakîlerin vasıflarının başında sayılan namaz ve zekât gibi, ferdi ve cemiyeti ıslah eden, dolayısıyla müslümanları felâha ve ebedî saadete namzet kılan sâlih amellerdir. (32) Bunlar hakkında daha fazla bilgi vermeye bu makalenin hacmi kâfi değildir.

Hakkı Tavsiye, Sabrı Tavsiye :

Ferdi ve cemiyeti ıslah etme ve kemale erdirmeye gayesi güdülen **sâlih ameller arasında en mühim unsurlardan biri, insanları hakka davet ve hak yolunda mücadele etmek, diğeri de, her işte başarıya ulaşmak için şart olan sabır ve sabırda sebat etmektir.** Bu bakımdan sûre-i celilede; hüsrândan kurtulmanın üçüncü ve

(32) Fi Zilâl : 16/150, 151, M. Abduh a.g.e. tercemesi s. 26-33, Muhammed Fahreddin er-Râzî : Mefatihü'l-Gayba (Tefsir-i Kebir) 8/678-679 (İst. 1307 H.)

dördüncü şartı olarak; Cenâb-ı Hak; bizlere her türlü sâlih amel ve güzel ahlâkta esas olan «Hakkı tavsiye ve Sabrı tavsiye» ile emrediyor.

Hakkın ve sabrın bilinen manalarını açıklamaya başlamadan önce sizlere, bu iki faziletin tavsiyesi etrafında bazı hususları hatırlatmakta fayda görüyoruz.

Hak Tealâ'nın asr sûresinde iman ve sâlih amelden sonra, birbirimize hakkı ve sabrı tavsiye buyurmasından; İslâm cemaatinin hususî bir yapıya sahip, belirli münasebetleri ve ortak yönleri bulunan karakteri ortaya çıkmaktadır. İşte bu ruhla her müslüman, kendi varlığının şuuruna ermiş, ağır vazife ve sorumluluğunun farkına varmıştır: İman ve sâlih amel, beşeriyetin kumandasını ele alıp, insanların hak yolunda yürümelerini sağlar. İşte bu büyük emaneti yüklenmek için, müslümanlar, birbirlerine daima her türlü iyiliği, hususiyle, hakkı ve sabrı tavsiye ederler. Bu, İslâm'ın «Emr-i bi'l-Maruf, Nehy-i ani'l-Münker» kaidesine işarettir.

Bu tavsiyenin ardından, şuurlu, birbirine karşı iyi davranan birbiriyle kenetlenmiş, birbirini destekleyen ve yeryüzünde hak ve adalet üzere kaaim olan bir İslâm ümmetinin tablosu canlanmaktadır. Yüce dinimiz İslâm; Müslüman cemaatların böyle olmasını ister. Çünkü bu, mümtaz bir ümmetin en üstün ve en parlak bir simgesidir. Kuvvetli, iyilik sever, şuurlu, uyanık, iyilik ve hak bekçiliğinde ısrarlı, birbirine hakkı ve sabrı tavsiye eden, birbirini seven ve destek olan, sulh ve güven içinde kardeşçe yaşamayı prensip edinen bir ümmet.. İşte İslâm'ın istediği, Kur'ân'ın bildirdiği ilâhî hakikat budur.

Müslümanların birbirlerine hakkı tavsiye etmeleri bir zarûrettir. Çünkü hakka sarılmak, hakkı söylemek zor bir iştir. Zira bunu engelleyen pekçok maniler vardır. Nefsin arzuları, şeytanın iğvaları, cemiyetin düşünce ve baskıları, azgınlığın taşkınlığı, karanlık düşünceler ve zalimlerin zulmu, bu engeller arasında sayılabilir. Birbirine daima doğruyu tavsiye ve maruf ile emretmek, birbirini hakka teşvik edip münkeri menetmek, müşterek yüce gayeleri ve ortak mes'uliyetleri hatırlatmak fert ve cemiyeti salâha ve selâmete çıkarır, ferdî gayeleri birleştirerek insanları aynı yüce gayeler etrafında birleştirir. Birlikte çalışıp güçlenmelerini, aralarındaki birlik ve beraberliği sağlar. Bu gibiler birbirleriyle beraber olmaktan ancak sevinç duyarlar.

Zira birlikten kuvvet, ayrılıktan za'f doğar. Allahu Teâlâ'nın razı olduğu yegâne hak din İslâm, bu gerçekler etrafında milletleri birleştirmiş, birbirleriyle yardımlaşan, yekdiğerini destekleyen ve birbirlerine daima iyilikleri ve güzel işleri tavsiye eden sağlam bir İslâm ümmetinin doğmasını sağlamıştır. (33)

Mü'minlerin birbirlerine sabrı tavsiye etmeleri de zarûridir. İman ve ameli sâlihî gerçekleştirmek, hak ve adaletin bekçiliğini yapmak, ferd ve cemiyetin karşı karşıya bulunduğu çok zor şeylerden biridir. Çünkü, bu sabırda sebatı, bu yolda cesaret ve fedakârlığı gerektirir. Zira, başta nefisle cihad için sabır, Allah'a ibadet ve taat için sabır, bâtılın azgınlığına, kötülerin şerrine karşı sabır, gayeye götüren yolun uzaklığına, engebelerin çokluğuna ve neticenin gecikmesi karşısında sabır ve sebat lâzımdır.

Hakkı ve sabrı tavsiye etmek; müslümanlar arasındaki gaye ve hedef birliğini, toplu dayanışma ve yardımlaşma gibi duyguları artırır. Ruhları sevgi ve kardeşlik, azim ve sebat duygularıyla donatır. İslâm, ancak cemaat gerçeği altında yaşar. Ancak bu hava içinde gelişir, bu duygularla kuvvetlenir. Aksi halde; ayrılıklar, bölünmeler ve kavgalar başlar. Bunun da sonu korkunç bir hüsrân, telâfisiz bir ziyandır. (34)

Şimdi sizlere hakkı ve sabrı tavsiyenin manasını ve faydalarını biraz daha anlatarak bu nasihatımıza son vereceğiz.

Allah'a ve Resulüne, öldükten sonra dirilmeye ve Âhiret hayatına inanıp, Allah'a ibadet ve taatla salih amel işleyen hakiki mü'minler, daima hakka yönelmişler, sözlerinde, özlerinde ve işlerinde hep hakkı tutmuş, birbirlerine hep onu tavsiye etmişlerdir. Çünkü hakka sarfolmayan her şey bâtıldır ve hüsrandır. Zıyan olmayacak şey, hakka iman ve hak yolunda ameldir. Onun içindir ki felâha eren mü'minler; riya, nifak ve isyandan daima uzak kalmışlar, herşeyin hakkını gözeterek birbirlerine hep hakkı tavsiye etmişler, her işte hep hakkı ve doğruyu yapmayı, hak üzere birleşmeyi, bâtıldan sakınmayı kendilerine düstur edinmişlerdir. Bu düstur, biraz önce de işaret ettiğimiz İslâm'ın «**Emr-i bi'l-Mâruf, Nehy-i ani'l-Münker**» yüce prensibidir.

(33) Fi Zilâ'il-Kur'ân : 8/351, 352, M. Abduh a.g.e. tercümesi s. 34 - 36.

(34) a.g.e. 8/352, 353.

Bildiğimiz gibi, zamanın fitneleri, dünyanın cezbedici nimetleri, şeytanın aldatması, nefislerin fitnesi ve şehvî arzuları, bu fitne ve fesada kendini kaptıranların çokluğu karşısında hayır yapmak, hakkı söylemek ve hak yolunda gitmek, birçok acılar ve sıkıntılar çekmeye, zorluklara katlanmaya, şer geçitlerini atlama-ya, bütün bunlarla mücadele edebilmek için de sabırlı olmayı ve sabırda sebat etmeyi gerektirir. Onun içindir ki Cenâb-ı Allah;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَبِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾

Yani : «Ey iman edenler! Sabredin, (şer kuvvetlere karşı) direnip sabırlı olun ve birbirinize bağlanın. Allah'a karşı gelmek-ten sakının ki, felâha (kurtuluşa) eresiniz.» (35) buyurulmuş;

Lokman sûresinde ise,

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿٣٦﴾

«Ey yavrum namazı kıl, (ma'ruf olan) iyiliği emret, (münker sayılan) kötülüğü önle ve başına gelene sabret. Doğrusu bunlar azmedilmesi (yapılması) gereken büyük şeylerdir.» (36) buyura-rak, sabrın, müsibetlere karşı sabretmenin azmi gerektiren bü-yük işlerden olduğuna işaret olunmuştur. Nitekim, Hak yolunda cihad edip can veren şehitlerin Alah katındaki büyük mükâfaat-ları ve Cennetle müjdelenmeleri, hep sabır ve sabırda sebat saye-sindedir.

Bu manayı te'kid için sevgili Peygamberimizde :

«Sabreden muzaffer olur.», «Sabır, kurtuluşun anahtarıdır.»

«Hiçbir kimseye sabırdan daha hayırı ve daha geniş bir ih-san (bir nimet) verilmemiştir.» (37) buyurmuşlardır.

Gerçekte sabır; nefsin iyi bir iş yapmak veya kötülükten kaçınmak için acıya ve sıkıntılara tahammül etme melekesidir.

(35) Al-i İmran: 200.

(36) Lukman: 17.

(37) Et-Tâc: 5/46.

Sabrın başlıca iki nev'i vardır. Birincisi, eleme ve külfete sabretmektir ki, bununla nefse galebe çalınıp Allah'a taat ve güzel ameller elde edilir; bu yoldaki sıkıntılara katlanılarak yüksek derecelere erilir. İkincisi ise, lezzet ve şehvî isteklere karşı sabretmektir ki, bununla haramdan, yasaklardan ve hoş görünüp te sonu kötü ve tehlikeli olan zararlı şeylerden sakınılır.

Sözün özü ve buraya kadar açıkladığımızın hülâsası şudur :

Ancak böyle bir hakiki ve kuvvetle imana sahip olanlar ve salih ameller işleyenler, bir de birbirlerine daima hakkı ve sabrı tavsiye edenler İşte bu dört vasıfla hakkıyla muttasıf olan müminler, hüsranda, ziyanda değillerdir. Onlar, mutlak bir hüsranda olan gafil insanlardan başkadırlar.

Aslında gerçek kazanç, gerçek kâr ve gerçek zarar âhirettedir. Orada ebedî hayat, sonsuz bir yaşayış vardır. Hakikatlar âlemi orasıdır. Mü'minin gayesi, Allah'ın rızasını kazanıp, ebedi saadete ermektir.

İşte hikmet ve ibret dolu bu yüce manaları sebebiyle, Ashab-ı Kiram birbirleriyle karşılaştıkları zaman «Asr sûresi» ni okumadan ayrılmazlardı. Bizler de öyle yapmalıyız. (38)

Ayrıca, Asır sûresindeki yüce sıfatlarla muttasıf olan ve ebedî saadeti kazanan gerçek mü'minler ve bahtiyar müslümanlar derecesine ulaşmaya çalışmalıyız.

(38) Fazla bilgi için Bkz : Hak Dinî Kur'ân Dili : 8/6066 - 6084 (İstanbul 1935).
Fi Zilâl'il-Kur'ân : 8/345 - 358, Tefsir-i Kebir (İstanbul - 1307) H.).
(Mefatihü'l-gayb) 8/374 - 379, M. Vehbi: Hulâsatu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an : C. 16 (İstanbul - 1969).
M. Abduh : Ve'l-Asrı Sûresinin Tefsiri s. 7 - 56 (Metin: Hahire - 1321) H.)
(Ter. Ankara 1960.)
İslâm İnançları ve Felsefesi : s. 118 - 158. (İstanbul - 1980).